

Маргарита Козир,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри освітології
та психолого-педагогічних наук
факультету педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

e-mail: m.kozyr@kubg.edu.ua

ORCID ID: 0000-0001-8402-2589

Наталія Філонова,

студентка V курсу

ОП «Педагогіка середньої освіти»,
факультету педагогічної освіти

Київського університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

e-mail: nafilonova.pi21@kubg.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-4767-5198

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ
(НА ПРИКЛАДІ ІДЕЙ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО)**

У статті автори акцентують увагу на актуальності проблеми формування національної свідомості сучасних школярів в умовах воєнного стану, наголошують на важливості досліджень ідей патріотичного виховання в педагогічній спадщині Василя Олександровича Сухомлинського. Завданнями статті є визначення й аналіз основних ідей патріотичного виховання видатного вітчизняного педагога й письменника, обґрунтування необхідності формування національної свідомості сучасної дитини в ситуації невизначеності.

Схарактеризовано основні джерела, з яких починається любов до Батьківщини: природа рідного краю, сім'я дитини, рідне село чи місто, історія країни, яку вихованець знає та якою пишається. Зазначено, що патріотизм має бути дієвим, а не лише на словах, адже власне діяльнісний патріотизм є ознакою сформованості національної свідомості у людини. Виокремлено основні складові патріотизму за В. Сухомлинським: любов, обов'язок, вірність, а також основні методи й засоби формування національної свідомості сучасних школярів (бесіда, storytelling, книга, казка, власний приклад батьків і педагога, знання історії свого народу й рідного краю, любов до української мови, любов до людей, прагнення бути потрібним та бажання творити добро). Зроблено висновок про те, що педагог виховує в дитині людину перш за все тим, що має у своїй душі – це власні переконання й почуття. Патріотичне виховання молоді буде дієвим тоді, коли сам педагог матиме розвинені патріотичні почуття. Лише за цих умов сучасні школярі цінуватимуть традиції і звичаї українського народу, підтримуватимуть взаємозв'язок між поколіннями, прагнутимуть до розвитку своєї країни, дбатимуть про розквіт культури, шанобливо ставитимуться до історичних здобутків.

Ключові слова: громадянськість, національна свідомість, нація, патріотизм, патріотичне виховання, свідомість, формування, цінності, В. О. Сухомлинський.

Постановка проблеми. Україна перебуває на шляху масштабних змін, коли головною метою держави постає формування єдиної нації. Сьогодні важливим завданням усіх закладів освіти є створення умов, за яких діти дізнаватимуться більше про історію свого народу, свій рідний край, відчуватимуть гордість за нього, будуть готові його захистити, цінуватимуть традиції і звичаї українського народу, підтримуватимуть взаємозв'язок між поколіннями, прагнутимуть до розвитку своєї країни, дбатимуть про розквіт культури, шанобливо ставитимуться до історичних здобутків. З огляду на це набуває особливої актуальності проблема формування національної свідомості на основі патріотичного виховання. Саме багатогранна спадщина В. О. Сухомлинського дає відповіді на значну кількість питань, які пов'язані з патріотичним вихованням та формуванням національної свідомості школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування національної свідомості завжди посідала одне з чільних місць у наукових пошуках таких українських дослідників, як Л. Березівська, А. Богуш, Г. Ващенко, О. Воропай, Н. Гавриш, О. Губко, В. Іванишина, О. Каплуновська, А. Княжинський, К. Крутій, Б. Непорадний, М. Пірен, С. Русова, В. Сергійчук, О. Сухомлинська, О. Таланчук.

Особливого значення формуванню національної свідомості дітей і вихованню патріотизму надавав відомий український педагог В. О. Сухомлинський. Варто зазначити, що вивчення окремих аспектів педагогічної системи Василя Сухомлинського займалися М. Базилевич, Л. Березівська, М. Библюк, Т. Будняк, О. Савченко, Л. Петрук, Л. Сіднев, О. Сухомлинська, З. Шевців. У дослідженнях цих науковців визначено внесок вченого в розвиток вітчизняної педагогічної науки, зокрема питання патріотичного виховання.

Метою статті є висвітлення актуальності проблеми формування національної свідомості дітей та ідей патріотичного виховання на основі аналізу педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

Для реалізації поставленої мети важливо визначити і проаналізувати основні ідеї патріотичного виховання Василя Сухомлинського та обґрунтувати необхідність формування національної свідомості у дітей.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши педагогічну спадщину В. О. Сухомлинського, важливо зазначити, що в центрі уваги науковця завжди була проблема патріотичного виховання підростаючого покоління, адже цілком очевидно, що виховання дітей свідомими, активними членами суспільства, у душі любові до Батьківщини – одне з найважливіших і найскладніших завдань, яке стоїть і перед сучасними педагогами, оскільки громадянськість, почуття патріотизму свідчать про найвищий ступінь розвитку особистості.

Як відомо, В. О. Сухомлинський присвятив своє життя вихованню дітей повоєнних років, саме тому праці цього видатного педагога є для сучасних освітян не лише важливими, а й актуальними.

Формування національної свідомості тісно пов'язано з вихованням патріотизму. В Українському педагогічному словнику С. Гончаренко визначає

«патріотизм» як одне із найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до рідної землі, відданість своїй нації та гордість за культурні надбання свого народу [5, с. 249]. Отже, складовими поняття патріотизму, на думку автора, є любов, відданість та гордість.

В Енциклопедії освіти (за редакцією В. Кременя) патріотизм визначено як «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до Вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам» [7, с. 633]. Отже, складовими поняття патріотизму є любов, відповідальність та емоційне підпорядкування [4, с. 28].

Василь Сухомлинський вважав, що важливим аспектом виховання дитини є прищеплення любові до рідної землі через формування національної свідомості, адже патріотизм – це «сплав почуттів і думок, а поняття Батьківщини осягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем» [13, с. 318]. На його думку, «патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина» [12, с. 131]. Педагог наголошував, що джерелами, з яких починається любов до Батьківщини, є природа рідного краю, сім'я дитини, рідне село чи місто, історія, яку вихованець знає та якою пишається. Все це створює в душі маленької людини образ великої святині – Батьківщини [9, с. 185].

Проаналізувавши книгу Василя Сухомлинського «Щоб у серці жила Батьківщина» (1965), важливо звернути увагу, які епітети педагог добирає для опису «патріотизму»: «святиня – любов до Батьківщини»; «серцевина людини – любов до Батьківщини»; «патріотична краса і патріотична велич громадянина»; «громадянська патріотична сила і краса». Це свідчить про глибоке переконання педагога, що бути патріотом своєї країни – це «сене і сутність життя людини» [12]. У цій книзі педагог писав: «Тільки там, де є безмежна і негасима любов до святого і великого – Батьківщини, тільки там живе і ненависть до ворога, готовність віддати життя в ім'я щастя народу» [10, с. 15]. Отже, автор виокремлює такі важливі складові патріотизму, як любов (показник емоційного ставлення до Батьківщини), обов'язок і вірність [4, с. 28].

В. О. Сухомлинський був глибоко переконаний, що формування національної свідомості та виховання патріотизму ґрунтується на повазі й любові до людей, а любов до Батьківщини «починається з любові до людини» [11, с. 318]. На його думку, у дитини необхідно сформулювати переконання, що вона «живе серед людей» та виховувати «справжню любов – тривогу, хвилювання, турботу, переживання за долю іншої людини» [13, с. 83], завдяки чому формується розуміння таких моральних цінностей, як «любов до Вітчизни, героїзм, стійкість, мужність у боротьбі за свободу, честь, незалежність, велич і могутність Батьківщини» [12, с. 121].

Не можемо оминати увагою й думку Сухомлинського щодо часу початку формування національності свідомості й виховання патріотичних почуттів дитини. У книзі «Серце віддаю дітям» вчений зазначав, що виховання у дітей безмежної любові до своєї Батьківщини, відданості своїй нації варто починати з того часу, «коли дитина починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ» [14, с. 187]. За словами педагога, Батьківщина для дитини починається з найближчого оточення: «з куска хліба та ниви пшениці, з лісного узлісся та блакитного неба над маленьким ставком, з пісень та казок матері» [14, с. 187],

тому важливо розповідати юному поколінню про історію народу, аби у дитини сформувалась «відповідальність за матеріальні та духовні цінності, створені старшими поколіннями» [14, с. 188]. Вкрай важливим емоційним джерелом любові до Батьківщини, як стверджував Василь Сухомлинський, є «захоплення красою землі, де жили діди та прадіди, де нам призначено прожити життя, повторити себе в дітях, постаріти та піти в землю, яка народила нас» [11, с. 218].

Вище ми говорили про основні складові патріотизму за Сухомлинським – любов, обов'язок і вірність. Простежимо це на прикладах із його творів.

Педагог вважає, що в дитини має бути передусім сформований «багаж» знань про свій народ і Батьківщину [13, с. 15]. Учень має знати історію своєї країни, її геополітичний уклад, розумітися на стратегіях її розвитку. «Пізнаючи свій народ, свою Вітчизну, людина пізнає саму себе, осмислює свою особистість як частку народу, осягає найнижніше і найсуворіше почуття – почуття обов'язку і відповідальності перед народом, перед Батьківщиною» [13, с. 22].

Отже, від знань педагог переходить до наступної складової – почуттів обов'язку та відповідальності, звертаючи увагу на «азбучну істину патріотизму: головне в людині – обов'язок перед Вітчизною, вірність Батьківщині» [13, с. 18]. У статті «З чого починається громадянин» (1968 р.) Василь Сухомлинський зазначає, що «громадянин виростає там, де є почуття обов'язку перед людьми» [13, с. 360].

Сухомлинський наголошував на тому, що патріотизм має бути дієвим, а не лише на словах. Лише діяльнісний патріотизм є ознакою сформованості національної свідомості у людини. Важливо власним прикладом показувати це учням. Зокрема, варто не тільки говорити з молоддю, а й діяти, бо «думка, ідея стає переконанням тоді, коли вона одухотворена діяльністю і живе в діяльності» [13, с. 25]. Педагог вважав, що тільки свідомий громадянин може стати справжнім патріотом. Жодна країна за різними критеріями не є ідеальною, але батькам і вчителям необхідно виховувати в учня свідоме ставлення до подій в його країні. Молодий патріот має розуміти, що відбувається в конкретній ситуації та чого у даний період потребує його держава тощо [4, с. 29].

Найважливішим засобом для формування національної свідомості та виховання патріотизму учений вважав рідну мову і зазначав, що «людину ми виховуємо словом і тільки словом. Все інше – вправи, звички, праця – від слова» [11, с. 136]. «Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова» [13, с. 51] – сказано чітко і вагомо. Він наголошував на таких методах виховання, як екскурсії в природу, спостереження, складання казок, етичні бесіди, розповіді вихователя про історії та героїзм народу, а також радив орієнтуватися на мовні зразки з фольклору, народні поетичні вислови, що відрізняються відтінками думок і почуттів, емоціональним забарвленням і тим самим впливають на мовленнєву культуру дитини [15, с. 166].

У своїх працях Сухомлинський наголошував на тому, що «в житті людини має бути щось найголовніше, що стоїть вище від усіх повсякденних турбот, тривоги, пристрастей. Ставлення до Батьківщини як до священного й найдорожчого облагороджує всі людські почуття, зближує, ріднить людей, очищує душі від усього, що принижує гідність».

На основі аналізу праць Василя Сухомлинського можна стверджувати, що особливе місце у формуванні національної свідомості посідає казка, адже через

«казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини» [10, с. 152]. Педагог стверджував, що «казка – благодатне та нічим не замінне джерело виховання любові до Батьківщини» [10, с. 153], адже саме в ній народ закодував свої погляди, переконання та надії. Казкові образи, на думку науковця, допомагають дитині відчувати красу рідної землі, а це є джерелом любові до свого народу. Завдяки казці дитина долучається до культури народу, пізнає світ не тільки розумом, а й серцем, відгукується на події та явища навколишнього світу, висловлює своє ставлення до добра і зла [15, с. 166]. Письменник створив свій світ казок: «Я ставив за мету: закарбувати в свідомості дітей яскраві картини дійсності, добивався того, щоб процеси мислення відбувалися на основі живих, образних уявлень, щоб діти спостерігали навколишній світ, установлювали причини і наслідки явищ, порівнювали якості і ознаки речей» [8, с. 2].

У казці «Деркач і Кріт» розповів Деркач Кротові про свою далеку північну вітчизну й про теплу африканську землю. « – А чого ти не поселишся на тій теплій землі і не живеш там завжди? – питається здивований Кріт. – Чого щороку мандруєш тисячі кілометрів? Ти ж до крові поранив ноги. Тебе скрізь підстерігає шуліка. Що заставляє тебе так поневірятися? Що тебе кличе на холодну північ? – Батьківщина, – відповів Деркач».

Можливості виховання любові до рідної країни ми бачимо також у казках «Лелеки прилетіли», «Незнищений камінь», «Сонце заходить». Без сприйняття і переживання краси рідної природи, на думку Василя Сухомлинського, не можна пробудити глибокого почуття до Батьківщини. Тому так багато казок автор присвятив цій тематиці: «Вічна тополя», «Ластівка над вікном», «Верба – мов дівчина золотокоса».

Сухомлинський у «Листах до сина» (1968) писав про особливе значення книги в житті людини, яка є невід’ємною частиною формування національної свідомості школяра: «Книжки – океан, і серед цього океану хороші книжки – як маленькі, відділені один від одного острівці, зумій побувати на кожному з них <...> Як вогню бійся низькопробного читива», читання «є передусім виховання серця, дотик людського благородства до потаємних куточків дитячої душі» [10, с. 159–160]. Педагог назвав читання «самостійним плаванням у морі знань», визначивши одним із завдань вчителя «в тому, щоб кожен вихованець зазнав щастя цього плавання, відчув себе сміливцем, який став віч-на-віч із безмежним морем людської мудрості» [8, с. 3]. Однак важливо зазначити, що вчений радив з пильністю добирати літературні твори для дітей, оскільки все, що вражає дитину в роки дитинства, залишається в її серці на все життя. Саме тому в бібліотеці письменника окреме місце відводилось історичним книгам, в яких розкривалось героїчне минуле нашої країни, подвиги народу, ліричні оповідання та вірші, які виховували любов до Батьківщини, краси природи [15, с. 166].

Сухомлинський написав чимало пізнавальних казок, які виховують у дітей гуманістичні почуття любові до людей, прагнення бути потрібним та бажання творити добро. Саме ці риси національної свідомості і роблять людину добрішою і відвертішою, щирим патріотом та чесним громадянином своєї держави, який виконує свою роботу віддано і сумлінно та завжди готовий прийти на допомогу [8, с. 4].

Про шанобливе ставлення до рідних батьків йдеться в таких казках, як наприклад, «Для чого бути людиною» та «Казка про Гуску», бережливе ставлення

до природи, взаємозв'язки людини і природи – у казках «Камінь», «Дуб під вікном», «Флейта і Вітер», «Весняний вітер» та ін.

Педагог вважав створення казок «важливим засобом розумового розвитку. «Якщо ви бажаєте, щоб діти творили, створювали художні образи, – зазначав письменник, – перенесіть з вогника своєї творчості хоча б одну іскру в свідомість дитини». Тож можна зробити висновок, що творча натура вчителів і батьків – головне у формуванні національної свідомості учня засобами казки [8, с. 3].

Разом з тим В. О. Сухомлинський вважав, що для формування національної свідомості учня педагогові неабияк важливо зосередитися на наочних методах, наголошуючи, що «під час екскурсій, взагалі під час кожної зустрічі дітей з природою ми намагаємося показати їм світ таким, щоб вони задумались над тією істиною, що природа – це наш дім, і якщо ми будемо безтурботними марнотратцями, ми зруйнуємо його; природа – частинка нас самих, а байдужість до природи – це байдужість до власної долі» [14, с. 25]. Власне у «Листі дочці» (1968) педагог акцентує увагу на тому, «щоб учень твій уже в дитячі роки в чомусь залишив частинку себе, у щось вклав свою душу, в турботах про щось рідне і потрібне для нашої Вітчизни перехвилювався і перестраждав. Нехай пронесе твій вихованець цей громадянський біль, ці патріотичні тривоги і турботи через усі роки дитинства, отрочтва, ранньої юності» [14, с. 371].

Отже, на думку педагога, виховання національної свідомості передбачає відкриття перед кожним учнем усіх джерел, якими живиться могутнє почуття любові до рідної землі: це і природа рідного краю, і батьки, і рідне село чи місто, і славне минуле Батьківщини, її героїчна історія – все це повинно злитися в образ великої святині – образ Батьківщини [14, с. 133–134].

Зважаючи на викладене вище, кожен вчитель може скласти певну систему компонентів формування національної свідомості за Сухомлинським й успішно реалізовувати її в навчальних закладах. Разом з тим необхідною умовою для цього залишається готовність вчителя до здійснення патріотичного виховання за такими складовими, адже кожен із педагогів надає ідеям ученого своє тлумачення. З огляду на це, Сухомлинський зазначає, що «ми, педагоги, виховуємо людину перш за все тим, що в нашій душі, – своїми переконаннями і почуттями» [12, с. 13]. Отже, тільки тоді патріотичне виховання молоді буде дієвим, коли сам педагог має розвинені патріотичні почуття [4, с. 29].

Висновки. Нині особливо актуальними є слова В. О. Сухомлинського: «є в нашому житті сумірні і несумірні цінності. Можна міркувати про те, що краще – сім'я чи самотність, відданість обраному ідеалу чи байдужість. Але є святині, які ні з чим не можна порівняти, зіставляти. Це – Батьківщина, синівська вірність, відданість тій землі, де ти народився і осмислив сам себе, тому народові, який вигодував і зростив тебе» [13, с. 166]. Формування національної свідомості учнів було, є і буде актуальною проблемою. Сила і ефективність патріотичного виховання, за Сухомлинським, визначається тим, наскільки глибоко ідея Батьківщини проникає в духовний світ дитини, її становлення як людини і громадянина, наскільки глибоко вона бачить світ і саму себе очима патріота [6, с. 3].

Сьогодні вчителі мають надавати надзвичайно важливого значення вивченню й втіленню в життя творчої спадщини педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, оскільки поради вченого є цінними й актуальними в

аспекті навчання й виховання дітей, зокрема формування у них національної свідомості.

Список використаних джерел

1. Березівська Л. Д. Формування патріотизму як цінності у школярів у творчій спадщині В. О. Сухомлинського і О. А. Захаренка. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2009. Вип. 53. С. 161–167.
2. Березівська Л. Д. Василь Сухомлинський про джерела формування в школярів патріотичних почуттів. *Рідна шк.* 2016. № 7. С. 10–15.
3. Березівська Л. Д. Ідеї В. О. Сухомлинського про роль учителя у вихованні в учнів патріотичних почуттів у руслі розбудови Нової української школи. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 5, Педагогічні науки: реалії та перспективи* / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. Вип. 69. С. 19–22.
4. Будак В. Д. Патріотичне виховання молоді крізь призму ідей Василя Сухомлинського. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки.* 2018. № 3 (1). С. 27–31. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3(1)_7) (дата звернення: 12.08.2019).
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
6. Горбунова М. Патріотичне виховання у поглядах Василя Сухомлинського. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/conf-2017-09/sektsiia-4/6924-patriotychne-vykhovannya-u-pohlyadakh-vasylya-sukhomlynskoho> (дата звернення: 12.08.2019).
7. Енциклопедія освіти / [Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень]. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
8. Задорожня В.С. Формування національної свідомості дошкільнят засобами казок Василя Сухомлинського. URL: <https://vsimosvita.com/formuvannya-natsionalnoyi-svidomosti-doshkilnyat-zasobami-kazok-vasylya-suhomlynskoho/> (дата звернення: 12.08.2019).
9. Кочубей Т.Д. Виховання патріотичних почуттів у дитинстві: Василь Сухомлинський. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/145535.pdf> (дата звернення: 12.08.2019).
10. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ : Рад. шк., 1978. 263 с.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. Т.1. Київ : Радянська школа, 1976. 654 с.
12. Сухомлинський В. О. Гаряча квітка. Оповідання і казки. Київ : Веселка, 1978. 102 с.
13. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. Т. 3. Київ : Радянська школа, 1977. 670 с.
14. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Т. 2. Київ : Радянська школа, 1976. С. 149.
15. Тесленко С. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку в контексті педагогіки Василя Сухомлинського. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/ped-visnik-61-2018-1-34.pdf> (дата звернення: 12.08.2019).

References

1. Berezivska, L.D. (2009). Formuvannia patriotyizmu yak tsinnosti u shkoliariv u tvorchiy spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho i O. A. Zakharenka. *Pedahohichni nauky : zbirnyk naukovykh prats, Khersonskiy derzhavnyi universytet*, 53, 161–167. [in Ukrainian].
2. Berezivska, L.D. (2016). Vasyl Sukhomlynskyi pro dzherela formuvannia v shkoliariv patriotychnykh pochuttiv. *Ridna shkola*, 7, 10–15. [in Ukrainian].
3. Berezivska, L.D. (2019). Idei V. O. Sukhomlynskoho pro rol uchytelia u vykhovanni v uchniv patriotychnykh pochuttiv u rusli rozbudovy Novoi ukrainskoi shkoly. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Dragomanova. Seriiia 5, Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 69, 19–22. [in Ukrainian].

4. Budak, V.D. (2018). Patriotychne vykhovannia molodi kriz pryzmu idei Vasylia Sukhomlynskoho. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky*, 3(1), 27–31. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3\(1\)_7](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_3(1)_7) [in Ukrainian].
5. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
6. Horbunova, M. *Patriotychne vykhovannia u pohliadakh Vasylia Sukhomlynskoho*. <https://www.cuspu.edu.ua/ua/conf-2017-09/sektsiia-4/6924-patriotychne-vykhovannya-u-pohlyadakh-vasylya-sukhomlynskoho> [in Ukrainian].
7. Kremen, V. H. (ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity*. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].
8. Zadorozhnia V.S. *Formuvannia natsionalnoi svidomosti doshkilniat zasobamy kazok Vasylia Sukhomlynskoho*. <https://vsimosvita.com/formuvannya-natsionalnoyi-svidomosti-doshkilnyat-zasobami-kazok-vasylya-suhomlinskogo/> [in Ukrainian].
9. Kochubei T.D. *Vykhovannia patriotychnykh pochuttiv u dytynstvi: Vasyl Sukhomlynskyi*. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewById/145535.pdf> [in Ukrainian].
10. Sukhomlynskyi, V.O. (1978). *Batkivska pedahohika*. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
11. Sukhomlynskyi, V.O. (1976). *Vybrani tvory*. Vol. 1. Kyiv : Radianska shkola. [in Ukrainian].
12. Sukhomlynskyi, V.O. (1978). *Hariacha kvitka. Opovidannia i kazky*. Kyiv: Veselka. [in Ukrainian].
13. Sukhomlynskyi, V.O. (1977). *Sertse viddaiu ditiam. Narodzhennia hromadianyna. Lysty do syna*. Vol. 3. Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
14. Sukhomlynskyi V.O. (1976). *Yak vykhovaty spravzhniu liudynu*. Vol. 2. V.O. Sukhomlynskyi (p. 149). Kyiv: Radianska shkola. [in Ukrainian].
15. Teslenko, S. *Natsionalno-patriotychne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku v konteksti pedahohiky Vasylia Sukhomlynskoho*. <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/ped-visnik-61-2018-1-34.pdf> [in Ukrainian].

Margarita Kozyr,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Education
and psychological and pedagogical sciences
Faculty of Pedagogical Education
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine
e-mail: m.kozyr@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8402-2589

Natalia Filonova,

5th year student
OP "Pedagogy of secondary education",
Faculty of Pedagogical Education
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine
e-mail: nafilonova.pi21@kubg.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-4767-5198

THE PROBLEM OF FORMING THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF MODERN SCHOOL STUDENTS (IDEAS OF VASYL SUKHOMLYNSKYI PATRIOTIC EDUCATION)

In the article, the authors note the relevance of the problem of forming the national consciousness of modern schoolchildren in the conditions of martial law, emphasizing the study of the ideas of patriotic education in the pedagogical heritage of Vasyl Oleksandrovich Sukhomlynskyi. The tasks of the article are to define and analyze the main ideas of patriotic education of an outstanding national teacher and writer; substantiation of the need to form the national consciousness of a modern child in a situation of uncertainty.

The authors characterized the main sources from which love for the Motherland begins: the nature of the native land, the child's family, the native village or city, the history that the pupil knows and is proud of. Attention is focused on the fact that patriotism should be effective, and not just in words, because actually active patriotism is a sign of the formation of national consciousness in a person. The main components of patriotism according to V. Sukhomlynskyi are defined: love, duty and loyalty, as well as the main methods and means of forming the national consciousness of modern schoolchildren (conversation, storytelling, book, fairy tale, own example of parents and teachers, knowledge of the history of their people and native region, love for the Ukrainian language, love for people, the desire to be needed and the desire to do good). It was concluded that the teacher educates a person in a child first of all with what he has in his soul - these are his own beliefs and feelings; patriotic education of youth will be effective when the teacher himself has developed patriotic feelings. Only under these conditions will modern schoolchildren appreciate the traditions and customs of the Ukrainian people, maintain the relationship between generations, strive for the development of their country, care for the flourishing of culture, and respect historical achievements.

Keywords: *citizenship, national consciousness, nation, patriotism, patriotic education, consciousness, formation, values, V. Sukhomlynskyi.*